

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Zespół 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem

1. Nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego
2. Nagrobek Józia Stuckarta
3. Nagrobek NN

gmina Stary Dzików, powiat lubaczowski

Autor programu prac konserwatorskich

i restauratorskich:

mgr Barbara Woch

Opaka 2023

1. KARTA IDENTYFIKACYJNA

A. DANE PRZED KONSERWACJĄ

RODZAJ:

Zespół 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA/LOKALIZACJA:

Cmentarz w Starym Dzikowie,

gmina loco

Powiat lubaczowski

WŁAŚCICIEL:

gmina Stary Dzików

NUMER INWENTARYZACYJNY:

Nagrobek umiejscowiony na obszarze wpisanym do Rejestru zabytków pod nr .: A-382

/ cmentarz rzymskokatolicki /.

TECHNIKA

Techniki kamieniarskie, odlewnicze

WYMIARY

1. Nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego:

Plinta

szer. 65 cm. gł. 65 cm,

wys. 15 cm

pow. całk. $39 \text{ cm}^2 + 65 \times 65 - 46 \times 46 = 21 \text{ dm}^2$

pow. całk. $39 + 21 = 60 \text{ dm}^2$

Cokół

46 x 46 cm, wys. 90 cm

Powierzchnia całk.: 165 cm²

Razem = 225 dm²

Krzyż metalowy

podstawa / obwód 28 x 2 /

wys. 135 cm
dł. ramion 45 cm

Ogrodzenie:

szer. 225 cm, gł. 393 cm
wys. 80 cm

Nagrobek Józefy Stugkart (?)

cokół

szer. 49cm. gł. 28 cm,
wys. 100 cm

Krzyż

szer. 15 x gł. 4 cm, wys. 110 cm
ramiona 30 cm

Nagrobek NN

Szer. 50 cm, gł. 50 cm
Wys. 70 cm

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE:

Brak danych

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE:

Brak danych

B. DANE O KONSERWACJI

INWESTOR:

Gmina Stary Dzików
ul. T. Kościuszki 79
37-632 Stary Dzików

ZLECENIODAWCA:

Gmina Stary Dzików
ul. T. Kościuszki 79

37-632 Stary Dzików

WYKONAWCA PROGRAMU PRAC:

mgr Barbara Woch,
Opaka 111A,
37-600 Lubaczów

ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Miejscowość Stary Dzików położona jest w powiecie lubaczowskim, gmina loco. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1469 roku, kiedy to Stary Dzików był ośrodkiem klucza dóbr prywatnych rodziny Ramszów. Przez wieki miejscowość przechodziła w ręce kolejnych rodzin posiadających swoje dobra w okolicy. W wieku XVI właścicielami dzikowskich dóbr była rodzina Sieniawskich z klucza oleszyckiego, w XVIII w posiadaniu rodziny Czartoryskich, by na początku wieku XIX w. wejść w skład posiadłości Władysława hr. Zamojskiego.

Po kilkukrotnej zmianie właścicieli w wieku XIX, ostatecznie w roku 1885 Stary Dzików został włączony do dóbr związanych z Rudą Różaniecką, których właścicielami były rodziny Brunickich i Wattmanów. Przed 1914 roku posiadłości folwarczne zostały wykupione przez gminą i rozparcelowane.

W zakresie administracyjnym, historycznie Stary Dzików należał do powiatu lubaczowskiego i województwa bełskiego. Wraz z pierwszym rozbiorem Polski, w 1773 roku Stary Dzików znalazł się w zaborze austriackim i od 1883 roku wchodził w skład cyrkułu żółkiewskiego, a od 1865 powiatu cieszanowskiego.

Po odzyskaniu niepodległości, od 1 stycznia 1923 roku Stary Dzików wchodził w skład powiatu lubaczowskiego i województwa lwowskiego, będąc jednocześnie w latach 30. siedzibą gminy wiejskiej / 1933, 1935 /. W tym okresie miejscowość liczyła około 2550 mieszkańców, w tym 1361 narodowości ukraińskiej.

W zakresie administracji kościelnej, rzymskokatolickiej, Stary Dzików przynależał do parafii oleszyckiej, co zapewne związane było z przynależnością do dóbr rodziny Ramszów, natomiast w 1781 roku erygowana została miejscowa parafia oraz z fundacji ks. Adama Czartoryskiego wzniesiony został murowany, obecny kościół pw. św. Trójcy.

We wsi, zamieszkałej również przez ludność rusińską, w 1904 roku wzniesiona została monumentalna cerkiew greckokatolicka, w stylu neobizantyjskim wraz dzwonnica oraz plebanią. Cerkiew od końca lat 40. XX wieku nie użytkowana, a ze względu na swoją monumentalną konstrukcję jak również zapewne walory architektoniczne, stała się miejscem kręcenia kadrów do filmu „Katyn” „Andrzeja Wajdy.

2. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Zespół nagrobków otoczonych z trzech stron metalowym płotem przylegającym do ściany grobowca.

Nagrobek nr 1 w formie ażurowego, metalowego krzyża na cokole. Cokół wykuty w kamieniu ustawiony na niskiej plincie, trzystopniowy z daszkiem stanowiącym podstawę krzyża. Dolne partie cokołu, przechodzą uskokowo, pod kątem prostym w wyższy. Na froncie ścianki cokołu, od strony południowej nisza z tablicą inskrypcyjną wykonaną ze sztucznego kamienia z rytym napisem, góry w formie półłuku:

JÓZEFA Z BUCHOWSKICH

poniżej w linii prostej:

ORNATOWSKA

*1819

+ 1 KWIETNIA 1885

Na cokole umieszczony krzyż wykonany w technice odlewu żeliwnego, z niskim cokolikiem utworzonym z bluszczu, drzewcem imitującym drewniany półwałek opleciony w całości bluszczem. Na skrzyżowaniu ramion zamontowana figura Chrystusa Ukrzyżowanego, nad nim Titulus Crucis z INRI. U stóp wizerunku umieszczona owalna, żeliwna tablica inskrypcyjna z otokiem z wici roślinnych. Inskrypcja nie zachowana.

Od strony zachodniej na ścianie cokołu przytwierdzona metalowa tabliczka z inskrypcją. Tabliczka wykonana z blachy z półwałkiem tworzącym bordiurę oraz aplikowanymi literami tworzącymi inskrypcję:

D.O.M.

Mateus[.]

ORNATOWSKI

[.]1817.+1896.

SPOKÓJ JEGO [.]US[.]Y

Nagrobek nr 2 w formie krzyża na cokole. Cokół z kamienia, prosty, u góry półkolisty ze spływami. Na frontowej ścianie cokołu częściowo zachowany, rytym napis:

Józio
STUCKART
*d 1874 r +d 1874
[Czystą] duszke nieskalan[.]
Oddajemy Tobie Boże
Znaszych serc z bólem wyrwaną
Znieść go Twa łaska pomoże

Na cokole ustawiony krzyż wykonany w technice odlewu żeliwnego o bogatym opracowaniu ikonograficznym. Krzyż z cokolikiem, cokolik w formie tablicy podtrzymywanej przez Anioła w pozycji przysiadu. Tablica zwieńczona siedzącymi puttami pomiędzy których wychodzi bukiet kwiatów tworzących wertykalne, dolne ramię krzyża. Horyzontalne ramiona krzyża tworzą motywy floralne w formie opadających w dół girland z figura Chrystusa Ukrzyżowanego pośrodku. Nad głową figury Chrystusa Ukrzyżowanego popiersie Boga Ojca w chmurach. Krzyż wieńczy sterczyna w formie stylizowanego kwiatu lotosu.

Nagrobek NN

Nagrobek zachowany w formie murowanego prostego cokołu, pokrytego warstwą tynku.

Ogrodzenie

Metalowe ogrodzenie otaczające z trzech stron nagrobki wykonane w technice kowalskiej i złożone z wertykalnie ustawionych szczebli na przemian prostych i spiralnych zakończonych grotami. Szczeble ujęte horyzontalnie u dołu i u góry listwami / od strony zewnętrznej i wewnętrznej /. Szczeble i listwy połączone metodą nitowania z ozdobnymi *guzikami* przy górnej listwie.

Całość ogrodzenia ustawiona na podmurówce wykonanej z cegły, otynkowanej powyżej powierzchni gruntu.

3. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

W zakresie nagrobków:

Stan zachowania zły, wynikający przede wszystkim z naturalnego starzenia się materiałów, wieloletniej ekspozycji zewnętrznej i narażeniu na zmienne warunki atmosferyczne.

Cokoły ustawiono bez fundamentów oraz izolacji poziomej, co spowodowało ich destabilizację, zagłębienie dolnych partii pod powierzchnię gruntu jak również podciąganie kapilarne i utrzymujące się zawilgocenie kamienia.

Powierzchnie kamienia mocno zanieczyszczone i ze względu m.in. na utrzymujące się jego zawilgocenie, pokryte nawarstwieniami biologicznymi, miejscowo osypujące się.

Krzyże żeliwne pokryty nawarstwieniami biologicznymi jak również nawarstwieniami korozyjnymi, które absorbując wilgoć dodatkowo przyspieszają korozję metalu oraz jego degradację.

W zakresie ogrodzenia

Ogrodzenie pokryte nawarstwieniami korozyjnymi, w wielu miejscach odkształcone, co ma negatywny wpływ na odbiór estetyczny całości. Odkształcenia poszczególnych elementów ogrodzenia spowodowany jest przede wszystkim brakiem fundamentu stabilizującego całość konstrukcji.

Podmurówka zdegradowana, zagłębiona pod powierzchnię gruntu. Cegła tworząca murek osypująca się, tynk pokryty nawarstwieniami biologicznymi, osypujący się.

4. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI

Celem prac konserwatorskich jest przywrócenie pierwotnego stanu technicznego i estetycznego całości obiektu. Ważnym elementem prac powinna być wykonanie fundamentów oraz izolacji poziomych nagrobków, co w znacznym stopniu ograniczy poziom wilgotności cokołów oraz jego spowolni proces ich degradacji.

W ramach prac konserwatorskich proponuje się również wykonanie nowego, betonowego fundamentu pod ogrodzenie z warstwą okładziny kamiennej, co ustabilizuje ogrodzenie, oraz podniesie jego wartość estetyczną.

5. PROGRAM PRAC

1. Uporządkowanie terenu oraz diagnoza stanu zachowania

Prace konserwatorskie należy rozpocząć od uporządkowania terenu w obrębie założenia, usunięcia niskiej roślinności oraz warstwy gruntu wokół ogrodzenia. Prace powyższe pozwolą na określenie ostatecznego stanu zachowania tak nagrobków, ich podstaw jak i ogrodzenia.

Na tym etapie prac proponuje się również demontaż ogrodzenia oraz przewiezenie do pracowni konserwatorskiej co ułatwi dostęp do nagrobków.

Nagrobek nr 1

1. Demontaż nagrobków

W związku z koniecznością wykonania fundamentów oraz izolacji poziomej, należy zdemontować wszystkie elementy nagrobków.

2. Wykonanie fundamentu

W miejscu zdemontowanego nagrobków wykonać betonowe fundamenty o wymiarach dostosowany do wielkości podstaw.

Prace konserwatorskie przy kamiennych cokołach

4. Oczyszczenie luźnych zanieczyszczeń oraz nawarstwień biologicznych

Całość kamienia oczyścić z nawarstwień biologicznych metodą chemiczną z zastosowaniem np. preparatu BFA firmy Remmers. Silnie przylegające owocniki należy delikatnie usunąć mechanicznie, następnie nałożyć wielokrotnie preparat BFA.

5. Uzupełnienie ubytków

Wykonać scalenie spękań oraz uzupełnienie ubytków, co uniemożliwi przedostawanie się opadów atmosferycznych do wnętrza kamienia. Uzupełnienie większych ubytków wykonać metodą flekowania z zastosowaniem materiału o parametrach zbliżonych do pierwotnego. Niewielkie ubytki uzupełnić za pomocą kitów o kolorystyce zbliżonej do koloru kamienia. Scalić kolorystycznie miejsca uzupełnień.

6. Montaż

Elementy cokołów dwóch nagrobków zamontować w miejscu pierwotnym, na przygotowanym fundamencie z izolacją poziomą, wykonać fugowania z zastosowaniem białego cementu portlandzkiego oraz kruszywa kamiennego, co pozwoli na scalenie kolorystyczne całości.

7. Hydrofobizacja powierzchni

Ze względu na ekspozycję zewnętrzną obiektu oraz narażenie na opady atmosferyczne proponuje się zabezpieczenia powierzchni cokołów np. preparatem Funcosil WS, firmy Remmers.

8. Prace konserwatorskie żeliwnych krzyży

Całość powierzchni krzyży oczyścić z luźnych zanieczyszczeń oraz nawarstwień korozyjnych np. metodą strumieniowo-ścierną. Na oczyszczoną powierzchnię nanieść zabezpieczenie korozyjne w postaci preparatu o zawartości 96 % cynku oraz warstwę uszczelniającą np. farbę Lawigraf w kolorze grafitowym.

Prace konserwatorskie przy cokole wykonanym w technice murarskiej

Proponuje się demontaż cokołu, wykonanie w miejscu cokołu betonowego fundamentu z izolacją poziomą. Z kolei po oczyszczeniu cegły rozbiórkowej, wykonać rekonstrukcję zachowanego cokołu z zachowaniem formy pierwotnej. Całość otynkować, nadając mu pierwotne opracowanie estetyczne. W celu zapobiegnięcia przedostawania się opadów atmosferycznych do wnętrza konstrukcji, proponuje się jego przykrycie okładziną z piaskowca / monolit o wymiarach identycznych jak cokół oraz grubości np. 4 cm /.

Prace konserwatorskie ogrodzenia

1. Demontaż ogrodzenia

W związku z koniecznością wykonania nowego fundamentu pod ogrodzenie należy zdemontować elementy metalowe oraz przewieźć do pracowni konserwatorskiej. Zachowany, zdegradowany fundament zdemontować oraz usunąć.

2. Konserwacja fundamentu

Prace należy rozpocząć od usunięcia ziemi wokół podmurówki, co pozwoli na diagnozę stanu zachowania całości. Z kolei zdemontować zdegradowane elementy murku, uzupełniając materiałem o zbliżonych parametrach technicznych. Na całości murku zrekonstruować tynk w technice pierwotnej.

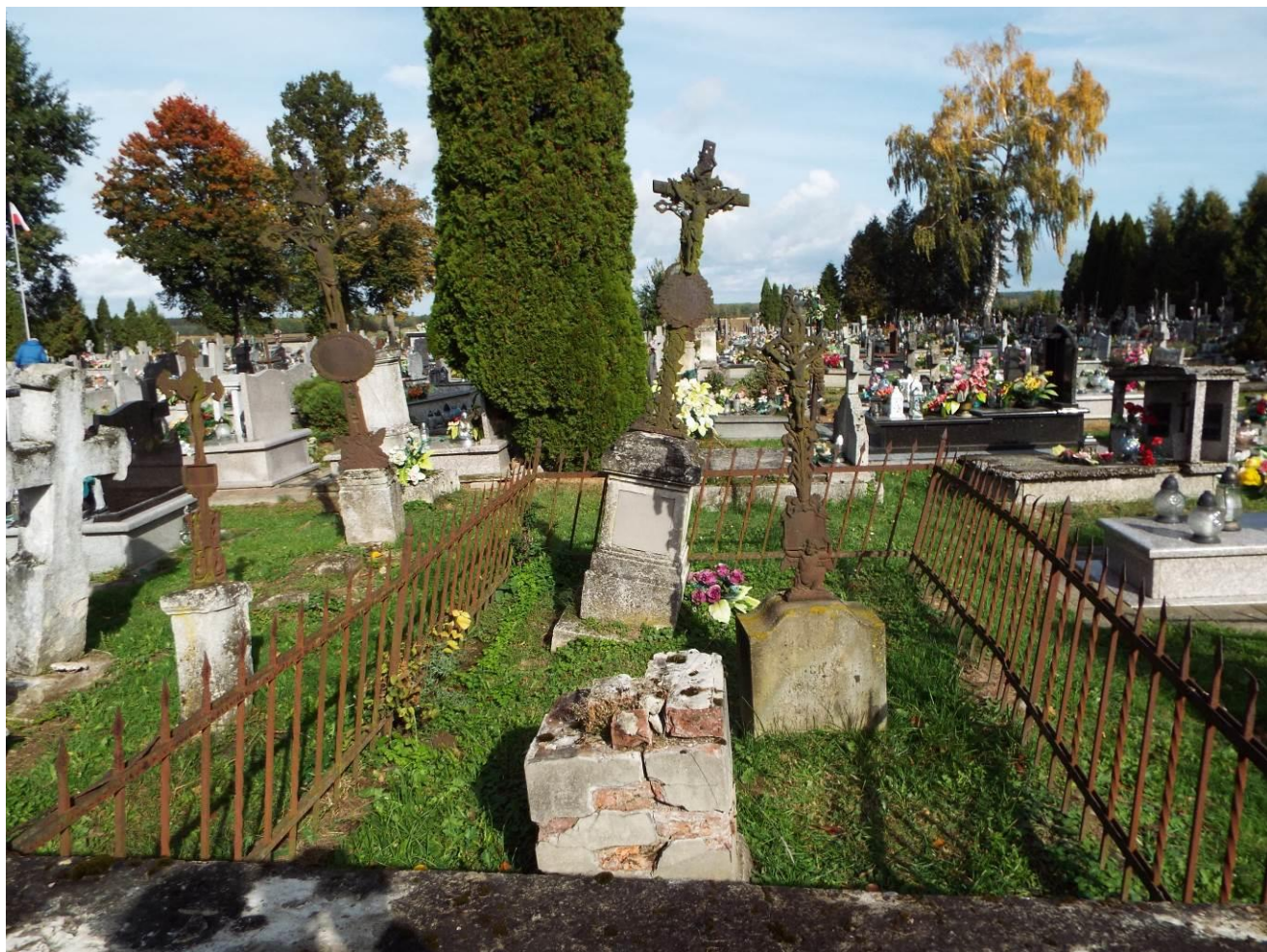
2. Prace konserwatorskie metalowych elementów

Prace należy rozpocząć od diagnozy stanu zachowania oraz określenia zakresu napraw. Z kolei przystąpić do napraw spękań oraz uzupełnienia ubytków. Brakujące elementy / w tym dwa słupki /, wykonać metodą pierwotną / odlew żeliwny /.

Po zakończeniu prac technicznych, usunąć z całości metalu nawarstwienia korozyjne np. metodą strumieniowo-cierną. Z kolei nałożyć zabezpieczenie antykorozyjne w postaci preparatu o zawartości 96% cynku oraz warstwę uszczelniającą / np. farbę Lawigraf kolorze grafitowym /, co stanowić będzie dodatkowe zabezpieczenie antykorozyjne.

4. Montaż ogrodzenia

Na przygotowanym fundamencie z kamienną okładziną zamontować wszystkie elementy ogrodzenia, ze zwróceniem szczególnej uwagi na montaż słupków przy ścianie grobowca. Wszystkie elementy zespolic metodą pierwotną / nitowanie.

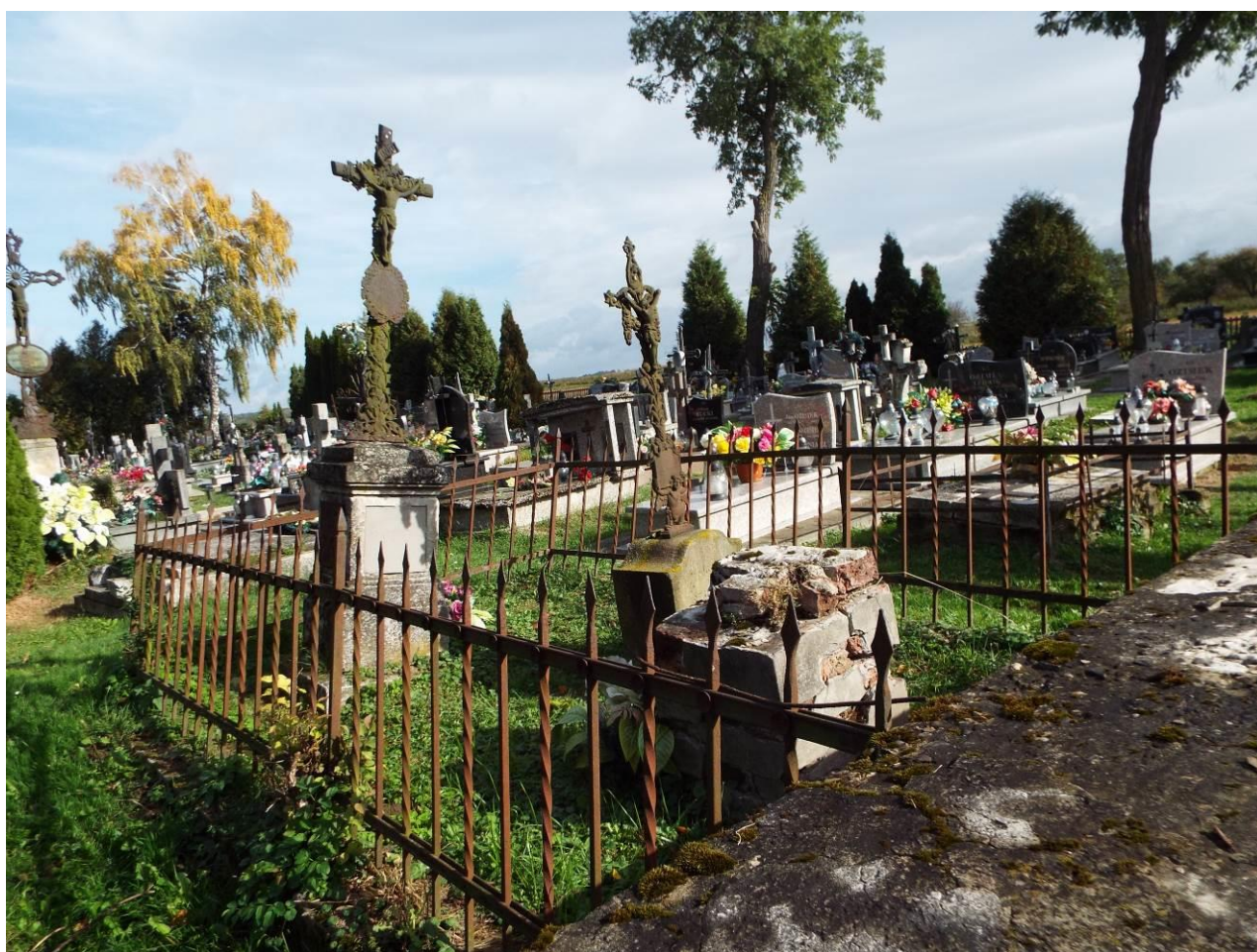
Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespół 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem , 2023 r.,
fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego , 2023 r., fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespół 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem , 2023 r.,
fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego , 2023 r., fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego, tablica z epitafium Mateusza Ornatowskiego, 2023 r., fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, nagrobek Józefy Ornatowskiej i Mateusza Ornatowskiego, tablica z epitafium Mateusza Ornatowskiego, 2023 r., fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, nagrobek Józia Stuckarta, 2023 r., fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespołu 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem, 2023 r.,
fot. B. Woch

Sary Dzików, cmentarz komunalny, zespołu 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem, 2023 r.,
fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespołu 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem, 2023 r.,
fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespołu 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem, 2023 r.,
fot. B. Woch

Stary Dzików, cmentarz komunalny, zespołu 3 nagrobków wraz z ogrodzeniem, 2023 r.,
fot. B. Woch